

STEIGIAMASIS SEIMAS IR JO ORATORIAI

Algis Kasperavičius

Daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedros docentas
Tel. 268 72 86

1920 m. balandžio 14–16 d. Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimuose buvo išrinkta 112 atstovų, bet per visą jo darbo laiką nuo 1920 m. gegužės 15 d. iki 1922 m. spalio 6 d. vyko tam tikra asmeninės sudėties kaita. Dėl įvairių priežasčių kai kurie atstovai atsisakydavo mandato (vienas atstovas, 24 metų amžiaus karininkas Antanas Matulaitis, žuvo fronte 1920 m. spalio pabaigoje), jų vietas užimdavo kiti atitinkamo sąrašo kandidatai, per rinkimus gavę mažesnę balsų skaičių. Tad iš viso per Steigiamojo Seimo kadenciją jame posėdžiavo 150 asmenų¹.

Steigiamasis Seimas dirbo labai įtemptai, įvyko 257 eiliniai posėdžiai, vienas nepaprastasis (1920 m. rugsėjo 25 d.) ir 4 iškilmingi – 1921 ir 1922 m. vasario 16 ir gegužės 15 dienomis, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo ir paties seimo sušaukimo sukaktims paminėti. Iškilminguose posėdžiuose diskusijos nevykdavo, juose kalbą pasakydavo Steigiamojo Seimo pirmininkas, einantis Respublikos prezidento pareigas Aleksandras Stulginskis, būdavo perskaitomi trumpi sveikinimai. Eiliniai posėdžiai tęsdavosi

po keliolika valandų kasdien, prasidėdavo apie 10 val. ryto ir dažnai baigdavosi paryčiui. Toks darbo režimas būdingas visam Steigiamojo Seimo kadencijos laikotarpiui, tiek 1920, tiek 1922 metais. Pateiksime porą pavyzdžių. Štai 1920 m. rugsėjo 15 d. posėdis, prasidėjęs 9 val. 36 min., užtruko ligi rugsėjo 16-osios 2 val. 10 min.² 1922 m. rugpjūčio 1 d. posėdžio, kuriame buvo priimta pirmoji nuolatinė Nepriklausomos Lietuvos konstitucija, stenograma baigiasi taip: „Pirmininkas. [...] Prieštaraujančių nėra – dienotvarkė išsemta. Posėdis ryt 9 valandą. Skelbiu posėdį uždarytą (3 val. 28 min.)“³.

Dar reikia pažymėti, kad vykstant kovoms sukilus L. Želigovskio „maištui“ sukurta „Viduriniojo Lietuvos“, o tikrovėje Lenkijos kariuomene, Steigiamasis Seimas nuo 1920 m. spalio 22 d. iki 1921 m. sausio 17 d. neposėdžiavo. Jo funkcijos buvo pavestos Steigiamojo Seimo išrinktam vadinamajam Mažajam Seimui, sudarytam iš septynių asmenų. Jam pirmininkavo A. Stulginskis, nariai buvo trijų didžiausių po-

¹ V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos Steigiamasis Seimas. New York, 1975, p. 37.

² Žr.: Steigiamojo Seimo darbai. 1920, p. 347, 359.

³ Steigiamojo Seimo darbai. 1922. 1 scsija, 231–236 posėdžiai, p. 49.

litinių srovių (krikščioniškojo bloko, liaudininkų, socialdemokratų) ir žydų atstovai. Mažasis Seimas per beveik tris mėnesius posėdžiavo 45 kartus, priėmė 25 įstatymus, A. Stulginskio žodžiais tariant, „tvarkančius mūsų valstybę, kariuomenės pajėgas, krašto atstatymo reikalus ir t. t.“⁴

Steigiamieji seimai ir kitaip vadinamos analogiškos tautos atstovybės buvo išrinktos visose po Pirmojo pasaulinio karo bei Rusijos revoliucijų susikūrusiose arba atgavusiose nepriklausomybę valstybėse. Šių institucijų svarbiausias uždavinys buvo parengti ir priimti konstitucijas, todėl jos kartais dar vadinamos konstituantomis (nuo prancūzų kalbos žodžio – *La Constituante*). Tad, suprantama, ir Lietuvos konstituantą privalėjo priimti nuolatinę valstybės konstituciją ir taip pat labai svarbų įstatymą dėl žemės reformos. Tačiau šalia šių pagrindinių uždavinių Steigiamasis Seimas atliko ir kitas, galima sakyti, eilines įstatymų leidžiamojo organo priedermes: svarstė ir priiminėjo įvairias valstybės gyvenimo sritis reguliuojančius įstatymus, kartais iš pirmo žvilgsnio mažareikšmius.

Pirmasis lietuviškas parlamentas neapsiribojo įstatymų leidimu, jis vykdė ir visų lygių vykdomosios valdžios įstaigų kontrolę. O tokia kontrolė atsikūrusioje ir sunkiai kovojančioje su nepriklausomybės priešais Lietuvoje buvo būtina. Platūs visuomenės sluoksniai tikėjosi, kad visų piliečių išrinktas seimas padės įgyvendinti šalyje teisėtumą ir tvarką. Apie šias viltis iškart po rinkimų Mykolo Sleževičiaus vadovaujamos Socialistų liaudininkų demokratų partijos laikraštis rašė: „Jei St.Seimas pasitenkintų tik pamatinių konstitucijos dėsnių ir žemės reformos įstatymų rašymu, o nežiūrėtų gyvųjų dienos reikalo, tai greitai iš Steigiamojo Seimo paliktų tik 112 žmonių, kurie šalyje neturėtų nei pasitikėji-

mo, nei autoriteto. Steigiamasis Seimas, jei nori savo autoritetą palaikyti ir Lietuvos valstybę ant tvirtų pamatų pastatyti, neturi pasitenkinti konstitucijos ar šiaip įstatymų straipsnių rašymu, o privalo pirmoj eilėj surasti priemones ir kelius valdininkų ir atskirų įstaigų savivalybei pašalinti ir valstybės tvarkai bei piliečių gyvenimui teisės ir teisybės pagrindais sutvarkyti“⁵.

Reikia pripažinti, kad visų frakcijų Steigiamojo Seimo atstovai gausiai teikdavo paklausimus, daugiausia dėl administracijos bei teisėtvarkos pareigūnų savivalės ir dėl socialinių bėdų, tarp jų varganos dvarų darbininkų – kumečių padėties. Paklausimus skelbdavo ne tik oficialus leidinys „Steigiamojo Seimo darbai“, bet ir laikraščiai (pastarieji paprastai tik savo politinės krypties atstovų). Seimo posėdžiuose į paklausimus atsakydavo ministrai, rečiau viceministrai ar kiti aukštieji valdininkai. Atsakymai nebūdavo formalūs „atsimušinėjimai“, nes paklausėjas ginčydavosi su ministru, „remdavo jį prie sienos“. Ministrai pasirodydavo seime ne tik paklausimų svarstymo dienomis, bet ir kituose posėdžiuose. Suprantama, dažnai negalėdavo dėl savo tiesioginių pareigų, o kartais ir nenorėdavo. Į tai atkreipė dėmesį buvęs ministras pirmininkas Kazys Grinius 1922 m. gegužės 10 d. posėdyje: „Aš nematau Ministerių Kabineto atstovo. Tai įeina jau į blogą papratimą. Ministerijų atstovai nesilanko Steigiamajame Seime, nedalyvauja debatuose...“⁶ K. Griniaus apgailestavimas dėl tokios padėties rodė, kad ministrų nedalyvavimas seimo posėdžiuose anksčiau nebuvo įprastas dalykas.

⁵ St. Seimo atstovus išrinkus // Darbas, 1920, balandžio 18, Nr. 28, p. 1.

⁶ Steigiamojo Seimo darbai. 1922. 1 sesija, 202–206 posėdis, p. 66.

⁴ Steigiamojo Seimo darbai. 1921. 1 sesija, p. 529.

Steigiamasis Seimas kaip visuma dirbo tikrai įtemptai, jo nariai pasirodė aktyvūs Nepriklausomos Lietuvos kūrėjai. Kokie buvo jų, kaip dabar sakoma, intelekto ištekliai, pasirengimas valstybiniam darbui? Pradinė 112 atstovų Steigiamojo Seimo sudėtis pagal profesiją atrodė taip: mokytojų – 15, valdininkų – 15 (tarp jų 2 ministrai), advokatų – 10, ūkininkų – 10, darbininkų – 10, kunigų – 9, kariškių – 8, gydytojų – 7, inžinierių – 4, agronomų – 3, rašytojų – 3, kooperatininkų – 3, veterinarų – 3, vaistinininkų – 2, vargonininkas – 1, rabinas – 1, siuvelė – 1, buhalteris – 1, banko direktorius – 1 ir nenurodė profesijos – 4⁷. Jau vien iš šio sąrašo galima padaryti dvi išvadas: 1) Steigiamajame Seime buvo atstovaujama visiems Lietuvos socialiniams sluoksniams; 2) seimo narių išsilavinimas buvo daug geresnis už vidutinį Lietuvos piliečių, bet asmenys, turintys aukštojo mokslo diplomus, seime sudarė mažumą.

Ar tai buvo labai rimtas ką tik gimusio lietuviško parlamentarizmo trūkumas? Šiuo klausimu buvo ir gali būti įvairių nuomonių. Čia neminėsimė vadinamosios tautininkų „seimokratijos“ kritikos, nors ir ji turėjo racionalų grūdą. 1961 m. išleistuose atsiminimuose nuosaikios demokratinės Santaros partijos (vėliau ji vadinosi Ūkininkų partija) veikėjas, žymus atsikūrusios Lietuvos valstybininkas, vidaus reikalų ministras K. Griniaus ministrų kabinete Rapolas Skipitis, labai gerai vertindamas Steigiamojo Seimo reikšmę, drauge pastebėjo jo, kaip ir kitų trijų demokratiškai išrinktų seimų, ydą, dėl kurios kaltė, jo nuomone, teko didžiausioms partijoms.

Pateiksime ilgoką R. Skipičio veikalo citatą, nes ji gana būdinga: „[...] didžiosios mūsų Sei-

mų grupės, kurių rankose buvo Seimai, turėjo daryt taip, kad Seimo atstovais būtų išrinkti patys inteligentiškiausi jų žmonės. Tačiau tas buvo vykdoma tik dalinai. Kiekviena minėtų grupių turėjo gerų galvų Seimo darbui, bet taipogi turėjo ir po vieną kitą bemokslį atstovą gal tik tam, kad pasirodžius rinkikams: Va, kokie mes puikūs demokratai, mūsų Seimo atstovais gali būti ir dvaro kumečiai ir menkai raštingi ūkininkai. Nežinoma, kiek tie „prasčiokėliai“ patraukdavo rinkikų balsų, bet man buvo aišku, kad tie atstovai ne tik be reikalo algas gaudavo, bet ir mažindavo Seimo darbingumą, nes užimdavo vietas, kur turėjo būti Seimui tinkami darbingi atstovai“⁸. Visgi nesinorėtų sutikti su kategorišku požiūriu į „bemokslus atstovus“, kurie užimdavo tinkamesniųjų vietas.

Juk ir senas demokratijos tradicijas turinčių šalių parlamentuose, ypač kur deputatų keturi ar net šeši šimtai, didesnė jų dalis mažai arba visai nepasireiškia diskusijose ar rengiant įstatymų projektus ir visokias jų pataisas. Didžiosios Britanijos Bendruomenių Rūmuose tokie deputatai vadinami „sėdinčiais ant užpakalinių suolų“, nors tarp jų tikriausiai nėra mažaraščių. Iš parlamentarų išsiskiria tam tikras skaičius lyderių, bet aukštojo mokslo diplomai ar akademinis laipsnis nėra pati svarbiausia, o juo labiau būtina to sąlyga.

Lemiamas dalykas paprastai yra, tiksliau, maždaug ligi XX a. pabaigos, t. y. globalizacijos reiškinio išsiskleidimo, buvo oratoriaus gebėjimai. Suprantama, tokių prigimtinių gebėjimų neužtekdavo, jiems tobulinti reikėjo turėti žinių apie įvairias valstybės bei visuomenės gyvenimo aktualijas ir istoriją, būti apsiskaičiusiems. Tačiau diplomai ar akademinis laipsnis ne visa-

⁷ Žr. pagal: Tauta, 1920, gegužės 22, Nr. 22, p. 2.

⁸ R. Skipitis. Nepriklausomą Lietuvą statant. Chicago, 1961, p. 401–402.

da tapatūs plačiam akiračiui ir žinioms, būtinoms politiniam lyderiui. Jie pasiekiami ir sa-
višvieta, kurią skatina palanki intelektualinė at-
mosfera. O tokia atmosfera Rusijos imperijoje
XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, ypač po 1905
metų, tikrai egzistavo. Visuomenė buvo politi-
zuota, laikraščiai ir žurnalai daug ir kvalifikuo-
tai rašė politikos, ekonomikos, teisės, filosofijos,
gamtos mokslų klausimais, propagavo įvairias
socialines doktrinas ar bent supažindindavo su
jomis. Naujos idėjos plito skaitančioje visuomenėje
ir per knygas. Pagal jų leidybą Rusija buvo trečioje
vietoje pasaulyje, o vertimus iš užsienio kalbų – pirmoje.

Didelį susidomėjimą keldavo spaudos pranešimai iš
teisimo procesų, įžymių rusų advokatų, tokių kaip
garsusis Fiodoras Plevako, kalbos. Advokatų kalbos
buvo tarsi iškalbos pamokos, jomis žavėjosi Rusijos
studentai, ne vien teisės fakultetų ir ne tik universitetų.
Pamokos ir pradedantiems politikams, pirmiausia būsi-
miesiems parlamentarams. Mat žymiausi advokatai
kalbėdavo ne vien teisėjams, bet ir publikai, tada
gausiai lankančiai teismų posėdžius, kai juose būdavo
nagrinėjamos sudėtingos, intriguojančios bylos⁹.

Parlamentuose geriausi oratoriai taip pat kreipdavosi
faktiškai ne tik į savo kolegas, bet ir į piliečius už
tautos atstovybės rūmų sienų. Kaip ir teismuose,
dažnai svarbesnis būdavo ne betarpiškas oratoriaus
pastangų rezultatas – ar išteisintas ginamasis, ar
priimtas koks nors įstatymas, o tai, kokią įspūdį
padarė kalba publikai teisme ar besidominčiai
politika visuomenei. Žinoma, toks kreipimasis turėjo
prasmę tik tuo atveju, kai apie parlamente vykstančius
debatų visuomenė gaudavo pakankamai informaci-

jos ir laikė juos reikšmingais. Lietuvoje, kaip jau
minėjome, Steigiamojo Seimo posėdžių ištisinės
stenogramos būdavo skelbiamos periodiniame
leidinyje „Steigiamojo Seimo darbai“, kuris turėjo
nemažai prenumeratorių, svarbiausius pasisakymus
sutrumpinę spausdindavo ir komentodavo
laikraščiai. Tai rodė piliečių domėjimąsi
pirmojo Nepriklausomos Lietuvos parlamento
veikla. Panašiai, nors truputį mažiau, domėtasi
ir kitų trijų ciliinių, demokratiškai išrinktų
seimų darbu.

Kitokia, deja, padėtis šiuo atžvilgiu nūdien
Lietuvoje. To priežastys – ne jos politikų men-
kumas, dėl kurio, suprantama, gali būti įvairių
nuomonių, ir ne socialistinės santvarkos paveldas.
Lemia pirmiausia globalūs veiksniai. Pasaulinio
garso šiuolaikinė lenkų sociologė Jadvyga
Staniškis (Staniszksis) nurodo, kad posocialistinėse
valstybėse vis labiau pasireiškia nuvalstybėjimo,
nuvisuomenėjimo ir pagaliau – nupiliatėjimo
sindromas¹⁰. Kitaip tariant, miršta valstybė,
visuomenė bei pilietiškumas, nors, beje, šis
sindromas pasireiškia ir kapitalistiniuose
Vakaruose. Parlamentų vaidmuo smunka ir mažėja
visuomenės domėjimasis jų veikla, nes „po-
komunistinėse šalyse vyriausybių likimas labiau
priklauso nuo kapitalo rinkų ir jas tvarkančių
transnacionalinių institucijų pasitikėjimo, nei
nuo rinkėjų paramos. Todėl kiekvienas vyriausy-
bių sprendimas yra apsvarstomas turint ome-
nyje kaip į jį pažiūrės Vakarų elitas“¹¹.

Grįžtant prie Nepriklausomos Lietuvos Steigiamojo
Seimo reikia pažymėti, kad jame, kaip jau matėme,
nedaug tebuvo teisininkų. Didžiausias atstovų
skaičiumi, turintis absoliučią daugumą (59 vietos iš
112) krikščioniškasis blokas

⁹ Žr. plačiau: Судебные речи известных русских юристов. Москва, 1958, с. 14–15.

¹⁰ J. Staniszksis. Postkomunizm. Próba opisu. Gdańsk, 2001, s. 145.

¹¹ J. Staniszksis. Op. cit., s. 252.

galėjo pasigirti tik vienu diplomuotu teisininku, būtent advokatu Antanu Tumėnu. Liaudininkai irgi tik vienu, tiesa, tai buvo M. Sleževičius. Socialdemokratai savo frakcijoje turėjo tris teisininkus – Kazimierą Venclauskį, Vladą Poželą ir Bronių Cirtautą. Santykinai daugiausia teisininkų buvo žydų frakcijoje: trys iš šešių jos atstovų, bet jų vaidmuo dėl įvairių aplinkybių (kaip antai S. Rozenbaumas tada nemokėjo lietuviškai ir posėdžiuose kalbėdavo žydų (jidiš) kalba) negalėjo būti reikšmingas. Beje, iš trijų Steigiamojo Seimo narių, turinčių parlamentinės veiklos patirties Rusijos imperijos Valstybės Dūmoje, du buvo žydai – jau minėtas S. Rozenbaumas ir N. Fridmanas ir tik vienas lietuvis – socialdemokratas A. Povylis¹². Tačiau A. Povylis Steigiamajame Seime neiškilo į lyderius, nepasižymėjo ir kaip oratorius.

Steigiamajame Seime, kitaip nei, pavyzdžiui, Prancūzijos Trečiosios Respublikos parlamente, advokatai neturėjo iškaltos monopolio. Šią specifiką sąlygojo ne vien nedidelis jų skaičius lietuviškojoje konstituantėje, bet ir tai, kad iškaltos, plačiau akiračiu bei lyderių savybėmis taip pat pasižymėjo kitų profesijų inteligentai, pirmiausia kunigai ir inžinieriai. Tačiau išsiskyrė ne vien asmenys, turintys aukštojo mokslo diplomus. Universiteto dar nebuvo lankęs žymus krikščioniškos Darbo federacijos veikėjas Kazys Ambrozaitis, neturėjo net vidurinio išsilavinimo cenzo 1902 metais pašalintas iš Rygos gimnazijos dėl revoliucinės veiklos Kipras (Ciprijonas) Bielinis – vienas iškiliausių Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) vadovų¹³. O kovingomis kalbomis seime pasižymėjusio Jeronimo Plečkaitio išsilavinimas – 1916 metais

lankyti ir baigti trumpalaikiai pradžios mokyklų mokytojų kursai¹⁴.

V. Daugirdaitė-Sruogienė apibūdina J. Plečkaitį kaip vieną tų atstovų, „kurie savo nerimtomis, neparuoštomis ilgomis kalbomis įnešdavo daug nerimo ir gaiščio“¹⁵. Tačiau gal tokiai charakteristikai turėjo įtakos J. Plečkaitio avantiūrizmas 1927-aisiais ir vėlesniais metais, jo suokalbis su Lenkija siekiant nuversti tautinę valdžią, įsitvirtinusią po 1926 m. gruodžio 17-osios perversmo? Skaitant Steigiamojo Seimo posėdžių stenogramas tokio neigiamo įspūdžio apie J. Plečkaitio kalbas nesusidaro, neatrodo jis ir mažaraštis „prastuolis“. Kalbėjo jis sklandžiai, įtaigiai, grindė savo nuomonę paprastais, bet ne primityviais argumentais.

Svarstant 1920 m. rugpjūčio 6 d. posėdyje Lietuvos–Tarybų Rusijos 1920 m. liepos 12 d. taikos sutarties ratifikavimo klausimą socialdemokratų frakcijos pirmininkas S. Kairys pasiūlė atidėti šią procedūrą, kol negaus tvirtos garantijos, kad Raudonosios armijos daliniai pasitrauks iš Lietuvai pripažintos teritorijos¹⁶. J. Plečkaitis nepritarė tokiai savo frakcijos pozicijai. Jis kalbėjo: „Darant taiką su mūsų kaimynais Rusais, mes pasikeitėm rolėm: tos partijos, kurios ligi šiol į bolševikus ugnį spiaudė, šiandien – už taiką su jais, o toji, kuri buvo laikoma bolševikuojančia, kurios kai kurie nariai net buvo apšaukti stačiai bolševikais – prieš taiką [...]. Mes socialdemokratų frakcijos dalis, skiriamės šiuo klausimu savo nusistatymu nuo frakcijos daugumos nusistatymo. Mes stovime už taikos sutarties ratifikavimą tuojau [...] ir aukodami frakcijos nusistatymo vienodumą randame

¹² V. Daugirdaitė-Sruogienė. Min. veikalas, p. 42.

¹³ Žr.: Lietuvių enciklopedija. Boston, 1954, t. II, p. 496–497.

¹⁴ Žr.: Lietuvių enciklopedija, Boston, 1961, t. XXIII, p. 119.

¹⁵ V. Daugirdaitė-Sruogienė. Min. veikalas, p. 215.

¹⁶ Steigiamojo Seimo darbai, 1920, p. 302.

būtinai reikalingu balsuoti pagal savo nusistatymo ir savo motyvus pareikšt iš šios tribūnos.

Mūsų išmanymu taikos sutartis su Rusais negali mūsų nepriklausomybę nei apginti, nei jai pakenkti. Jei Rusai bolševikai mum Vilnių su apygarda grąžinti nenorės, arba sumanys pagrobt net visą Lietuvos teritoriją, tai priežasčių ras jie pakankamai, tik reikia jiems savo norų įvykdymui ganėtinais pajėgų. Ir mes, iš tikrųjų, randam pasaulį daug pavyzdžių, kada stiprioji valstybė pagrobavo silpnesniąją, ir savo jėga remdamasi priežasčių rasdavo¹⁷. Paminėjęs keletą pavyzdžių iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios pasaulio istorijos J. Plečkaitis tęsė: „Sutartys negelbės, jos – bejėgės, jos popierio gabalas. Ir dėl to bolševikai, jei jie tik norės ir pajėgs, mūsų kraštą galės pagrobt, nežiūrint ar sutartis su jais bus padaryta ar ne.

Skirtumas tiktai tame, kad padarius taikos sutartį bolševikams būtų ne taip patogų mūsų kraštą okupuoti. Su mumis susitaikius, pradėjus prekybą, apskritai, nustačius santykius – jau daug sunkiau rast ganėtinai priežasties sutartį laužyti¹⁸. Balsuojant pirmuoju skaitymu prieš ratifikavimą nebalsavo nė vienas seimo narys, o susilaikė tik 4 socialdemokratai – S. Kairys, K. Bielinis, V. Čepinskis ir S. Digrys¹⁹. Pirmieji trys buvo socialdemokratų lyderiai ir priklausė žymiausių Steigiamojo Seimo oratorių grupei kartu su dar vienu socialdemokratu – advokatu K. Venclauskiu, kuris baigė teisės studijas Dorpato (Tartu) universitete dar 1903 metais. Tuo tarpu Steponas Kairys turėjo inžinieriaus specialybę, įgytą Peterburgo technologijos institute, o Vincas Čepinskis, vienas vyresnių amžiumi Steigiamojo Seimo atstovų (gimęs 1871 m.),

buvo baigęs chemijos studijas Peterburgo universitete ir beveik trejus metus specializavęsis garsiajame Ciūricho politechnikos institute Šveicarijoje. V. Čepinskis pasižymėjo išskirtine erudicija, puikiai orientavosi istorijos, filosofijos, religijos klausimais, nekalbant jau apie gamtos mokslus. Jo pasisakymai seime būdavo kiek panašūs į akademines paskaitas, ilgi, bet nenuobodūs, pajaviriami humoro intarpais, taikliais ir greitais atkirčiais politiniams oponentams. Tačiau ir V. Čepinskis neišvengdavo ne visada pagrįstų kaltinimų tiems oponentams, karštų ginčų dėl (bent taip atrodo žvelgiant iš aštuoniasdešimties metų perspektyvos) ne pačių svarbiausių dalykų.

Svarstant nuolatinės Lietuvos konstitucijos projektą kairieji pasisakė prieš Respublikos prezidento pareigybę, kurios tvirtai reikalavo krikščioniškojo bloko atstovai. 1922 m. liepos 12 d. posėdyje V. Čepinskis kalbėjo: „Bet toliau aš pasiūlysiu žodžius „Respublikos Prezidentas“ pakeisti žodžiais „Seimo Pirmininkas“. Nes respublikoj prezidentas yra antidemokratingas asmuo, antidemokratinga institucija. Čia gerbiamasis kunigas Vilokaitis juokiasi, jis, matyt, ką kitą mano, bet aš pasakysiu tai ką aš manau. Aš turiu pasakyti, kad tas man ne argumentas, jog šiandien visur yra tokia institucija, kaip respublikos prezidentas. [...] Kadangi Lietuvos Respublika yra demokratinė respublika, o mes socialdemokratai esame jos šalininkai, tai mes balsuosime už tai, kad respublikos prezidentas būtų pakeistas Seimo pirmininku“²⁰. Kairiesiems nepavyko pasiekti, kad Lietuva taptų neprezidentine respublika, kaip Estija pagal savo 1920 m. birželio konstituciją. Klausimą dėl prezidento pareigybės tada buvo galima laikyti prin-

¹⁷ Steigiamojo Seimo darbai, 1920, p. 303.

¹⁸ Ten pat, p. 303.

¹⁹ Ten pat, p. 306.

²⁰ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 219–224 posėdis, p. 60.

cipinių, o ginčas kaip įvardyti konstituciją: „Lietuvos Valstybės“ ar „Lietuvos Respublikos“ vertintinas vien kaip dešiniųjų ir kairiųjų pabrėžtinės priešpriešos apraiška. V. Čepinskis ragino atmesti terminą „Lietuvos Valstybės konstitucija“, o palikti „Lietuvos Respublikos konstituciją“, ir sulaukė krikščionies demokrato M. Krupavičiaus replikos (tai užfiksavo posėdžio stenograma): „Filologiniai paėmus, žodis: „valstybė“ atvaizduoja siaurą nusistatymą, kuriuo žiūrima į valstybę kaip į įstaigą, stovinčią aukščiau visuomenės, kaip į įstaigą, kuri viešpatauja ant visuomenės. Tai yra, taip sakant, senas valstybinis nusistatymas: pats žodis: „valstybė“ – valdyti. Šiandien valstybinės teisės mokslas [...] kaip tik palaiko kitą koncepciją, kad valstybė yra aparatas visuomenei aptarnauti ir tuo būdu valstybė gauna tą žodį, kuris jau yra nuo klasikinių laikų įsivyravęs – „respublika“. „Respublika“ yra labiau bendra sąvoka ir daugiau apimanči, labiau bendra sąvoka, negu „valstybė“. (Ats. Krupavičius iš vietos: supratimo neturi) – Pats jokio supratimo neturi ir, neturėdamas kalbi.“²¹

Tačiau M. Krupavičius „supratimą“ turėjo. Kalbėdamas iškart po V. Čepinskio, tiesa, praėjus 10 minučių posėdžio pertraukai, jis gana logiškai priminė profesoriui, kad „respublika“ yra valstybės rūšis. „Valstybė“ – nuo žodžio „valdžia“ – valdyti; ar ji bus respublika ar monarchija – vis tiek tą teisę turi, tik monarchijoje daugumą teisių turi vienas žmogus, o demokratinėje valstybėje tas teises turi visa visuomenė, kuri įeina į tos valstybės ribas. Tokių valstybių paskirstymą rūšimis, galima rasti visuose politikos rankvedžiuose. Įnešdami į konstituciją tokias sąvokas nė kiek nenusikalsim prieš pagrindinę mintį, kuria mes norime pagrįsti mūsų valstybės tvar-

ką.“²² Šiuo atveju M. Krupavičius įtikinamai parodė V. Čepinskio abejonių dėl rengiamos konstitucijos demokratinio pobūdžio nepagrįstumą. Tačiau būtų klaidinga manyti, jog V. Čepinskio susirūpinimą demokratinės santvarkos kūrimu Lietuvoje lėmė pirmiausia priešprieša su turėjusiu daugumą Steigiamajame Seime krikščioniškuoju bloku. V. Čepinskio demokratiniai įsitikinimai buvo vis dėlto principiniai.

Antai kalbėdamas 1922 m. liepos 11 d. posėdyje V. Čepinskis teigė, kad demokratiškumo trūkumas pasireiškia ir klausimu dėl konstitucijos pakeitimo. Mat antruojų skaitymu buvo priimta, kad „inicatyva Konstitucijai keisti priklauso Seimui ir liaudžiai“, o tai reiškė, jog reikia surinkti 50 tūkst. turinčių balsavimo teisę piliečių parašų konstitucijos keitimo procedūrai pradėti. Tačiau pateikta pataisa jau minėjo nebe 50 tūkst., o „dešimtą dalį Lietuvos piliečių“, tai yra apie 100 tūkst. V. Čepinskis nurodė, kad tai sužlugdys piliečių iniciatyvą, nes „jei paimsime Šveicariją, kuri turi per 5 milijonus gyventojų, ir ten ta teisė duota 50 000 žmonių“. Pataisos priėmimas reikštų apgavystę: „Dėl to, kad Respublika demokratinė atrodytų, referendumo principas įdėtas, bet praktikoje jis bus neįvykdomas, turint galvoj mūsų žmonių nusistatymą“²³.

Steigiamajame Seime turėjo galimybes plačiau išdėstyti savo argumentus visų frakcijų, tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų, nariai. Tam palanki buvo ir posėdžių vedimo tvarka, kuri nenumatė laiko apribojimų kalbėtojams. Pirmininkaujantis nebaugindavo seimo narių rūšiais perspėjimais: „Jau praėjo trys minutės, Jums skirtas laikas baigiasi“. Su pasiruošimu pasisakymams at-

²¹ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 219–224 posėdis, p. 43.

²² Ten pat, p. 43.

²³ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 213–218 posėdis, p. 94.

sitikdavo visaip, tačiau neretai tekdavo improvizuoti atsakant į ankstesnio kalbėtojo priekaištus ar jo netikėtus argumentus. Diskusijos būdavo poleminės, jose pasitaikydavo demagogijos, kurios dažniau griebdavosi kairiųjų seimo frakcijų nariai.

Kairieji ir dešinieji Steigiamajame Seime skyrėsi ne požiūriu į socialines reformas, pirmiausia žemės. Stambiają dvarininkų žemėvaldą ragino likviduoti tiek krikščionys demokratai, tiek liaudininkai ir socialdemokratai. Nesutarė jie tik dėl žemės reformos radikalumo, bet ir krikščionių demokratų pasiūlymu įteisinta įstatymo nuostata: „Iš privatinių savininkų imama visa toji žemė ir žemės ūkiai, kur vieno asmens arba šeimos bendrame valdyime sudaro daugiau per 80 hektarų [...]“²⁴ buvo pakankamai radikali. Šiuolaikiniu supratimu Lietuvos krikščionis demokratus visiškai netiktų vadinti dešiniąja partija.

Kairieji ir dešinieji to meto Lietuvoje smarkiai skyrėsi požiūriu į katalikų religijos bei Bažnyčios vietą valstybėje. Nesutarimai šiuo klausimu turėjo ilgą istoriją, priešiškus tarp kairiųjų ir dešiniųjų vėl įsiplieskė Steigiamojo Seimo rinkimų kampanijos metu. Polemikos pobūdį gerai parodo iškart po rinkimų liaudininkų laikraštyje „Lietuvos ūkininkas“ pateiktas toks krikščioniškojo bloko pergalės įvertinimas: „Steigiamojo Seimo rinkimai parodė, kad krikščionys demokratai nors ir turėdami daugelyje vietų didesnę balsų skaičių, tačiau tie balsai buvo paduoti tų žmonių, kurie beveik niekad nedirba valstybės kuriamąjį darbą ir kurie užpuolus Lietuvą kokiems nors priešininkams, greičiau bėgs su maldaknyge ir ražančiumi į bažnyčią melstis, negu stversis ginklo ir ims ginti Lie-

tuvas žemę [išskirta laikraščio tekste – A. K.]“²⁵.

Po rinkimų krikščioniškasis blokas sudarė koaliciją su liaudininkais, vyriausybės vadovu tapo K. Grinius, bet konstitucijos projekto svarstymas Steigiamajame Seime įkaitino aistras iki kraštutinumo. Kulminaciją jos pasiekė 1922 m. liepos pabaigoje, kai buvo svarstomas galutinis dviejų konstitucijos projekto skyrių – IX. Švietimo reikalai ir X. Tikybos ir kulto dalykai – tekstas. Socialdemokratai ir liaudininkai nesutiko, kad tikybos mokymas mokyklose būtų įteisintas kaip privalomas, o gimimo, sutuoktinių ar mirimo aktai užpildomi dvasininkų turėtų juridinę galią ir piliečiams nebereikėtų tų aktų kartoti valstybinėse įstaigose. Socialdemokratų frakcija pasiūlė savo pataisas, kurios skambėjo taip: „a) Lietuvos Respublikoje bažnyčia atskiriama nuo valstybės, o mokykla nuo bažnyčios“ ir b) „Gimimo, jungtinių ir mirties aktų registravimas ir paliudymas yra išimtinai vietų savivaldybių dalykas, vykdomas einant tam tikrais įstatymais“²⁶. Šias pataisas karštai parėmė V. Čepinskis, K. Venclauskis, K. Bielinis ir M. Sleževičius.

Jie, netgi M. Sleževičius, naudojo daugiausia ne dalykinius argumentus, o gana demagogiškai primesdavo Lietuvos katalikų bažnyčiai priklausomybę nuo Vatikano, kuris esą besąlygiškai remia Lenkiją, primindavo Bažnyčiai tamsias jos istorijos dėmes, kaltino ją lietuvių lenkinimu, baugino jėzuitų intrigomis. K. Venclauskis tikino, kad įvedus mokyklose privalomąjį tikybos dėstymą jos „nebus mokyklomis, bet bus tamsinimu“. V. Čepinskis suvertė jėzuitams kaltę dėl Lenkijos ir Lietuvos valstybės žlugimo, nes esą „kada Jezuitytai paėmė į savo rankas Lenkijos švie-

²⁴ Žr.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. Vilnius, 1961, t. IV, p. 117.

²⁵ Cit. pagal: Darbas, 1920, balandžio 28, p. 2.

²⁶ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 231–236 posėdis, p. 2.

timo reikalus nuo laikų garsaus Jezuitų karaliaus Sigizmundo ir pasekmės buvo tokios, kad pasidarė plačiausia Lenkijos korupcija. Tos korupcijos pasekmė buvo ta, kad Lenkija sugriuvo“²⁷.

Argumentuotai, nors ir nevengdamas aštrios polemikos, kairiesiems ilga kalba atsakė geriausias krikščioniškojo bloko oratorius, faktiškai jo lyderis, Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) pirmininkas kunigas Mykolas Krupavičius. Seinų kunigų seminarijos ir katalikų dvasinės akademijos Peterburge auklėtinis, tvirtas Bažnyčios socialinio mokymo ir gilių socialinių reformų šalininkas M. Krupavičius, nors dar jaunas (gimė 1885 m.) Steigiamojo Seimo laikais jau buvo vienas žymiausių Nepriklausomos Lietuvos politikos veikėjų.

Minėtoje 1922 m. liepos 26 d. pasakytoje kalboje M. Krupavičius ne be pagrindo apkaltino kairiuosius, kad jie ignoruoja tai, jog dauguma Lietuvos gyventojų yra katalikai ir siekia šiai daugumai primesti jos teises varžančius konstitucijos straipsnius. Jis sakė: „Jūs esat mažumojė, bet ką jūs esat pridirbę einant pirmajam ir antrajam konstitucijos skaitymui? Ko jūs ten neįrašėt! Jei jūsų pataisais būtume įnešę, tai būtų toks brizgalas katalikams, kad jie negalėtų ne tik burną atidaryti, bet nė balso išleisti. [...] Paimkim tikybos iš mokyklų išmetimą, kaip nori socialdemokratai, paimkim pagaliau socialdemokratų siūlymą – atimti visus turtus iš bažnyčių. Jei jau jūs mažumoj būdami drįstat šiandien tokių pasiūlymų daryti ir tokių priemonių kovai imtis, jei tie pasiūlymai nėra priimami, tai galima vaizduotis aiškiai ko padarytumėt, jei mes skaičiumi pasikeistum ir iš 53 pasidarytų 59 o iš mūsų 59 pasidarytų 53“²⁸.

Čia M. Krupavičius perlenkė su 53-jų skaičiumi. Tiek iš tikrųjų buvo krikščioniškam blokui nepriklausiusių Steigiamojo Seimo narių, tačiau tautinių mažumų, bent jau žydų (6 žmonės), o ypač lenkų (3 žmonės, kurių vienas kunigas) atstovai nepalaikė kategoriškų kairiųjų nuostatų. Atsakydamas į V. Čepinskio priekaištus dėl lietuvių lenkinimo per bažnyčią M. Krupavičius gana įtikinamai, nors ne be poleminių įkarščių, kalbėjo: „Jei kunigai ir vienuoliai prisidėjo prie sulenkinimo mūsų liaudies, tai jie pirmieji prisidėjo ir prie tos liaudies atlenkinimo. Nes kada advokatai ir kiti valdininkai važinėjo į Varšuvą, į Turkestaną, į Rusiją: jie pasiliko čia – pasiliko vieni kunigai. Kada liaudies mokytojai, kurie buvo pasilikę arba visai turėjo užrištas burnas, arba nemokėjo tą darbą dirbti, tada tik kunigai, tie vieninteli likusieji Lietuvos inteligentai ta platų Lietuvos atgimimo darbą yra dirbę (Atstovas Sleževičius, iš vietos: Antanavičiai, Laukaičiai, Olšauskai, Dambrauskai...) – Jie daugiau padarė Lietuvai, negu Sleževičius“²⁹.

M. Krupavičiaus argumentai nepaveikė oponentų, kurie tęsė atakas, nors ir bevaisės. Įnirtingu antiklerikalizmu išsiskyrė K. Bielinio, didžiojo knygnešio Jurgio Bielinio sūnaus, kalba, pasakyta 1920 m. liepos 27 d. Jis tiesmukai sutapatino katalikybės gynimą su rūpinimusi kunigų luomu ir su jais susijusių vertėivų materialiais interesais: „Atstovas Vailokaitis kalba apie katalikišką Lietuvą. Jam katalikiška Lietuva reikalinga tam, kad Lietuvos kunigai ne bažnyčioje Kristų garbintų, bet dolerius mainytų, Ūkio banko akcijomis užsiimtų“³⁰. K. Bielinis dargi sarkastiškai pareiškė, jog „Krupavičius

²⁷ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 225–230 posėdis, p. 87.

²⁸ Ten pat, p. 91.

²⁹ Ten pat, p. 91.

³⁰ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 231–236 posėdis, p. 6.

stengiasi, kad galėtų gražiai apsirengęs vaikščioti, kad turėtų gerą vardą, kad jam visi rankas bučiuotų“, o krikščionims demokratams pranašavo tokį likimą, kaip Rusijos carų ir Rasputino³¹.

Pirmininkaujantis posėdžiui tik perspėjo vieną LSDP lyderių: „prašau nevertoti įžeidžiamų žodžių“, bet jokių išsišokimo svarstymų seime nebuvo. Garbės bei orumo supratimas tada buvo sveikesnis, atrodė savaime suprantama, kad parlamentinėse diskusijose tokie „žodžių mūšiai“ yra natūralūs ir neišvengiamas dalykas.

Socialdemokratai išvis pasisakė prieš 1922 metais baigtą rengti pirmąją nuolatinę Nepriklausomos Lietuvos konstituciją, kartu su liaudininkais susilaikė galutinio balsavimo už ją metu 1920 m. rugpjūčio 1 d. (faktiškai jau buvo rugpjūčio 2 d. rytas), o krikščioniškojo bloko atstovams pradėjus giedoti Tautos himną, apleido salę³². Prieš balsavimą M. Sleževičius liaudininkų, o S. Kairys, V. Požėla ir K. Venclauskis – socialdemokratų vardu išdėstė nepritariamo konstitucijai motyvus. K. Bielinis savo liepos 27 dienos kalboje net pareiškė, kad socialdemokratai dės visas pastangas pakeisti konstituciją, net galbūt revoliucijos keliu: „[...] Lietuvos proletariatas galu gale mokės kultūrinių priemonių pasiimti ir išrauti iš gyvenimo tą, ką jūs šiandien prisodinsite ir priauginsite. Aš manau, kad kelias viso to bus ne toks kelias, kaip šiandien matote, bet bus panašus operacijos kelias su nukirtimu su kapojimu to mazgo, kurį 1922 m. krikščionys demokratai užmezga čia šitame Steigiamajame Seime“³³. Savotiška istorijos ironija tai, kad mazgą nukirto 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas, tik, aišku, K. Bielinis to-

kiam įvykių posūkiui kategoriškai nepritarė. Nors kaip tik karingas socialdemokratų ir liaudininkų antiklerikalizmas, kuriuo seimų laikotarpiu Lietuva išsiskyrė iš visų po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusių Europos valstybių, neprotingas bei provokuojantis, vedė, šalia kitų priežasčių, parlamentinės demokratijos žlugimo link.

Nenuostabu tad, kad esant tokiai politinei priešpriešai Steigiamajame Seime konstitucijos priėmimą krikščionys demokratai vertino kaip savo pergalę. Jų dienraštis šį iš tiesų labai svarbų įvykį komentavo taip: „Kankinanti ne vieną karštesnį Lietuvos mylėtoją baimė, kad St. Seimas dėl intensingų opozicijos intrigų išsiskirstys neatlikęs savo pareigų ir tuomi įstums šalį į netvarkos sūkūrį, nuo šios dienos turės pranykti.

Rinktieji tautos atstovai pasirodė verti tautos pasitikėjimo. Krikščionių demokratų blokui, Seimo didžiuliai, nors ir sunkiai, visgi pasisekė prieš opozicijos klastas atsisipirti ir Seimo autoritetą apsaugoti“³⁴.

Diskusijos Steigiamajame Seime liudijo, kad jo atstovai rimtai žiūrėjo į konstitucijos rengimo darbą, nors ne visada sugebėdavo surasti kompromisinius sprendimus. Žemės reformos klausimas nesukėlė tokių kraštutinių aistrų, bet ir jo svarstymas truko gana ilgai, buvo dėstomi įvairūs dalykiniai argumentai, vyko gyva polemika. Steigiamojo Seimo nariai jautėsi visuomenės išrinkti Lietuvos šeimininkai, tad reiškė savo nuomonę nekreipdami dėmesio, kaip į ją gali reaguoti Varšuvoje, Berlyne, Paryžiuje ar Maskvoje. Tik tokia nuostata suteikė jiems galimybę pasireikšti kaip oratoriams ir politikos veikėjams, o ne paklusniai kilnojantiems rankas parlamento statistams.

³¹ Steigiamojo Seimo darbai. 1922, 1 sesija, 231–236 posėdis, p. 6.

³² Žr.: Ten pat, p. 49.

³³ Ten pat, p. 6.

³⁴ A. M-nis. Konstituciją priėmus // *Laisvė*, 1922, rugpjūčio 5, p. 1.

CONSTITUTIVE PARLIAMENT AND ITS SPEAKERS

Algis Kasperavičius

Summary

On April of 1920 elected Constitutive Parliament term continued till the 6th of October 1922. It worked strenuously, there took place 257 ordinary meetings, which continued for some hours every day. They often ended in the next morning. The most important task of Constitutive Parliament was to prepare a permanent Constitution of Lithuanian Republic, but it performed other rules' publishing functions, too. It performed the control of executive government institutions of all the levels. The education of parliament members was much better than the middle education of Lithuanian citizens, but the most of them didn't have university education. But it wasn't a big imperfection of just born parliamentary of Lithuania. A diploma or an academic degree isn't identical to the broad mind and to the knowledge, which is necessary for politic leaders. It can be acquired in the way of self – education, too. Oratorical skills are very important, too.

In opposition to other parliaments of the West, there weren't many lawyers in Lithuanian Constitutive Parliament, but there were oratory skills characteristic for other professions' representatives, who sometimes didn't have both the university degree and secondary education, for example, leaders of social democrats like K. Bielinis and J. Plečkaitis. Next to them the

most eminent orators were social democrats: an engineer S. Kairys, a scientist – chemist V. Čepinskis, a leader of populists M. Sleževičius and a Christian democrat priest M. Krupavičius. In the constitutive parliament the Right and the Left differed from each other not only in the matter of social reforms, first of all agrarian reform, but also in the standpoint to Catholic religion and to the church place in the state. Disagreements reached the culmination in 1922 during discussion about the final wording of the constitution. The offers of social democrats and populists were rejected, because the majority of votes had Christian democrats. In addition, the Right used not only the objective arguments, but also the demagoguery. The Right abstained from voting for the Constitution. It was accepted by Christian democrats and by a few executives of national minorities. The anticlericalism of the Left was one of the causes, which influenced the downfall of parliament democracy in Lithuania as the result of revolution in December 1926.

Discussions in the Constitutive Parliament showed, that its members seriously looked at the work of Constitution preparation, though they not always were able to find the compromises. They weren't afraid to express their opinion and they didn't tremble because of the reaction in Warsaw, Paris, Moscow or London.

Įteikta 2003 05 05

Priimta spaudai 2003 06 26